

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

FEATURES OF DEVELOPMENT THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF ENVIRONMENTAL RESOURCE MANAGEMENT

У статті представлено результати дослідження процесу діяльності виробничих підприємств, які свідчать про недостатність природоохоронних розробок у таких сферах, як планування, організація та оцінка екологічного менеджменту, визначено причини екологічної кризи на вітчизняних підприємствах, обґрунтовано трактування «екологічний менеджмент». Розкрито процеси постійного поліпшення й удосконалення економічної та екологічної діяльності підприємств, визначено поняття «екологічний менеджмент» як загальну систему управління, яка має свої елементи, функції, принципи і властивості, які створюють єдиний організаційний механізм. Представлено закордонний досвід моніторингу екологічного менеджменту, визначені основні проблеми екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах. Обґрунтовано, що елементи й інструменти охорони навколишнього середовища, що існують на деяких виробничих підприємствах, потребують їх поєднання у єдиний механізм, який повинен працювати не тільки на підприємстві, а й у суспільстві в цілому. Визначено, що кризовими напрямками природоохоронної діяльності, що притаманні виробничим підприємствам, є їх екологічна залежність, застарілість виробничої бази та технологічного процесу обробки сировини і виготовлення виробів, слабкий розвиток природоохоронних процесів і недостатня організація екологічного менеджменту. Аргументовано, що процес розвитку екологічного менеджменту на виробничих підприємствах повинен відбуватися послідовно, рівномірно та постійно, що є можливим на підставі використання сучасних методів, підходів та інструментів управління. Визначено, що головне завдання екологічного менеджменту полягає у реалізації екологічної місії виробничого підприємства, досягненні внутрішніх природоохоронних стандартів і показників виробничого підприємства. Досягнення головного завдання екологічного менеджменту виробничого підприємства відбувається на основі виконання державних вимог, реалізації екологічної місії, екологічного планування і раціоналізації процесу виробництва, постійного вдосконалення виробничих процесів і продукції стійкості.

Ключові слова: екологічний менеджмент, екологічне управління, менеджмент навколишнього середовища, еколого-економічна система, менеджмент природокористування, природоохоронна діяльність, організаційний механізм екологічного менеджменту.

The article presents the results of study the process of activity manufacturing enterprises, which indicates an insufficient number of environmental protection developments in such areas as planning, organization and evaluation of the environmental resource management. The causes of the environmental crisis at domestic enterprises are determined, the interpretation of the concept of "environmental resource management" is substantiated. Processes of improvement of the economic and environmental activities of enterprises are revealed. The concept of "environmental resource management" is defined as a general management system that has its own elements, functions, principles and properties that create a single organizational mechanism. The foreign experience of environmental resource management monitoring is presented, the main problems of environmental resource management at domestic enterprises are identified. It is justified that the elements and tools of environmental protection existing at some production enterprises require their combination into a single mechanism that should work not only at the enterprise, but also in society as a whole. It was determined that the crisis directions of environmental protection activities inherent in production enterprises are their environmental dependence, the obsolescence of the production base and the technological process of processing raw materials and manufacturing products, the weak development of environmental protection processes and the insufficient organization of environmental resource management. It is argued that the process of development of environmental resource management at production enterprises should take place consistently, evenly and constantly, which is possible based on the use of modern methods, approaches and management tools. It was determined that the main task of environmental resource management is the implementation of the environmental mission of the production enterprise, the achievement of internal environmental protection standards and indicators of the production enterprise. Achieving the main task of environmental resource management of a production enterprise is based on the fulfillment of state requirements, implementation of the environmental mission, environmental planning and rationalization of the production process, continuous improvement of production processes and sustainability products.

Key words: environmental resource management, ecological economics management, ecological economics system, management of nature use, environmental protection activities, organizational mechanism of environmental management.

УДК 65.012:502.36
DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2023.35.8>

Педак І.С.

к. екон. наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та землеустрою
Класичний приватний університет

Козарь Т.П.

д. наук з держ. упр., доцент,
професор кафедри публічного управління та землеустрою
Класичний приватний університет

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний процес екологічного розвитку характеризується як революційний і визначає сьогодні глобальні проблеми по суті екологічними. Це і проблеми голоду, енергетики та використання інших ресурсів.

Неекологічне виробництво, а особливо в умовах військових дій, стало соціально й економічно збитковим і просто небезпечним для суспільства. Через призму екологічних проблем людство усвідомило їх важливість, коли масштаби й інтенсивність матеріальної діяль-

ності людей стали такими, що природне середовище планети перестало бути загальним поглиначем відходів виробництва, транспорту, побуту, військових дій і практично невичерпним джерелом сировини й енергії, і коли вже виникли ознаки незворотних деградаційних процесів на Землі – біосфері. Основні причини екологічної кризи такі: зростання народонаселення і науково-технічна революція, а сьогодні – ще й військові дії.

Науково-технічна революція покращує життя та побут людини, створюючи, наприклад, автомобільний та авіаційний транспорт, ядерну енергетику, військову техніку тощо. А в період військових дій все це може загрожувати не тільки життю людей, і всій екосистемі в цілому. Наразі раціональне використання природних ресурсів можливе за наявності контраверсійного підходу до екологічного управління на виробничих підприємствах. В цих умовах об'єктивної необхідності набуває розвиток екологічного менеджменту, який передбачає вирішення широкого спектру питань – від техніко-економічних до соціальних, які ще потребують дослідження та імплементації зарубіжного досвіду. В практиці діяльності вітчизняних підприємств екологічні питання традиційно зводяться до вирішення технічних проблем (встановлення фільтрів, пиловловлювачів, відстійників), але ці напрямки вирішують окремі аспекти екологічної діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Екологічна діяльність підприємств є об'єктом управління в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. У цьому напрямку вели дослідження такі науковці як І.О. Александрова, В.С. Джигирея, А.Ю. Жулавський, О.С. Білик, І.А. Карагодов, В.Д. Мартовицький, В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Е. Вілсон та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Найбільше уваги до організації екологічних процесів у виробництві та до екологічного управління стали приділяти наприкінці 80-х років минулого століття. Активно велось унормування природоохоронної діяльності, запроваджувалися заходи щодо зниження відходів, застосування ресурсозберігаючих технологій. Однак дії на вітчизняних підприємствах не були скоординованими, не було чіткої програми організації та контролю природоохоронної діяльності, була відсутня система зв'язку «екологія – економіка» на підприємствах. Західні вчені та економісти першими стали приділяти увагу цьому напрямку, систематизувати організацію та вводити природоохоронне управління на виробничих підприємствах. Нового розвитку цей процес набув після ряду міжнародних конферен-

цій на початку 90-х років. Тоді були сформовані основні поняття в цій галузі: «екологічний менеджмент», «екологічне управління», «менеджмент навколишнього середовища», які потребують подальшого дослідження та уточнення їх суті.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей організаційного механізму екологічного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Казус у використанні термінології та її суті, змушує нас дослідити ту платформу, яка є основою у вивченні екологічних процесів. З переходом до ринкових відносин і деяких реформувань у природоохоронній сфері став активно використовуватись термін «еколого-економічне управління». Поняття «адміністративно-екологічне управління» пов'язане з державним управлінням у макросфері природокористування і охорони навколишнього середовища. «Еколого-економічне управління» – це складова частина загальної системи управління, що враховує і реалізує цілі охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування при плануванні, проведенні і контролі господарських заходів підприємств для забезпечення збалансованого функціонування екосистем і виконання довгострокових планів підприємств. Екологічне управління пов'язане з постановкою завдань, що включають обмеження і рамкові умови їх реалізації, а еколого-економічне управління дозволяє вибрати найбільш ефективні шляхи їх вирішення. Поняття «екологічний менеджмент» використовується для позначення управління еколого-економічною системою. Тобто до макrorівня еколого-економічної діяльності відносимо поняття «еколого-економічне управління», а до мікрорівня – «екологічний менеджмент».

Деяка складність трактування поняття «екологічний менеджмент» пов'язана також з тим, що англomовні терміни «environmental management» і «ecological management» більшістю авторів переводяться однаково «екологічний менеджмент», хоча є відмінність яка полягає в такому:

– менеджмент природокористування, або «менеджмент навколишнього середовища» (environmental management), для якого характерний «захисний підхід» не вимагає зміни існуючої техніко-економічної парадигми;

– екологічний менеджмент (ecological management) вимагає переоцінки деяких основ сучасних соціально-економічних систем і місця в них підприємства, а також відходу від антропоцентристської концепції на користь турботи про життя на Землі в цілому.

Закордонні підприємства і вчені застосовують поняття «екологічний менеджмент» переважно до макrorівня, чітко відокремлюючи екологічну діяльність підприємств від макропроблем суспільства.

Особливою рисою екологічного менеджменту закордонних підприємств є першочерговість і пріоритет охорони навколишнього середовища, запобігання антропогенного впливу та збереження екологічного балансу. Екологічні цілі, завдання, переваги споживачів враховуються при розробці виробничих планів, планів постачання та реалізації. Зважаючи на індивідуальність кожного виробничого підприємства, виникає складність у визначеності організації екологічного менеджменту. Кожне підприємство організовує екологічний менеджмент згідно зі своїми розмірами, обсягами виробництва і продажів, контактними аудиторіями.

Значення терміну «еколого-економічне управління» має таку суть – діяльність державних органів і економічних суб'єктів, що, головним чином спрямована на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку і реалізацію відповідних цілей, проектів і програм.

Отже, екологічний менеджмент – добровільна, ініціативна і результативна частина загальної системи управління виробничого підприємства, орієнтована на реалізацію його власних екологічних цілей і проектів, розроблених на основі принципів економічної ефективності й екологічної безпеки.

Екологічний менеджмент спрямований на мінімізацію витрат і зміцнення ринкових позицій підприємства. Таким чином, в екологічному менеджменті основні цілі та критерії їх досягнення пов'язані з процесами постійного поліпшення й удосконалення економічної і екологічної діяльності підприємства [1, с. 9]. Імітація і фальсифікація результатів такої діяльності практично неможлива, тому що підприємство зацікавлене саме у досягненні результатів, а результати, у свою чергу, створюють необхідну основу для оцінки екологічного добробуту підприємств.

Як частина загальної системи управління, екологічний менеджмент має свої елементи, функції, принципи і властивості, які створюють єдиний організаційний механізм і задають рух екологічним процесам на виробництві. До особливих рис екологічного менеджменту можна віднести планування життєвого циклу виробів з урахуванням екологічних вимог і моніторинг екологічного менеджменту підприємства. Особливості планування життєвого циклу виробів з урахуванням екологічних

вимог полягають у необхідності постійної реалізації функцій екологічного менеджменту на кожній стадії життєвого циклу виробів з метою удосконалення виробничих процесів, екологічної діяльності, підвищення якості і безпеки продукції підприємства. Як показує закордонний досвід, особливість моніторингу екологічного менеджменту полягає у розробці власної системи внутрішнього екологічного аудиту для збору даних, на основі яких за власними розробками підприємств здійснюється оцінка стану екологічного менеджменту підприємства. Заслугує на увагу те, що кожне підприємство має власні системи аудиту і оцінок стану екологічного менеджменту, що надає індивідуальності кожному підприємству.

Характерною рисою сучасного стану екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах є роз'єднаність елементів, цілей, функцій екологічного менеджменту, що обумовлює відсутність організаційного механізму екологічного менеджменту на виробничих підприємствах. На практиці у вітчизняних підприємствах існують екологічні підрозділи, що займаються природоохоронною діяльністю [2, с. 93]. Тому найчастіше термін «природоохоронна діяльність» та «екологічний менеджмент» на підприємствах ототожнюються, що відбувається при зміні назви підрозділів, реорганізації підприємств тощо. Однак ототожнення цих понять є некоректним, оскільки вони резистентні. Природоохоронну діяльність на виробничому підприємстві варто розуміти як координуючий початок, що формує політику і напрямки рішень підприємства для досягнення державних екологічних нормативів і природоохоронних цілей підприємства. Таким чином, природоохоронна діяльність орієнтована на певний об'єкт. Об'єктом управління в даному випадку стають викиди в атмосферу і скидання у водойми, споживання сировини, енергії й екологічні наслідки від вироблених підприємством продуктів. Для такого підходу характерні технології знешкодження забруднення на останньому етапі виробничого циклу, так звані технології «кінця труби». Природоохоронна діяльність підприємств не враховує багатьох сфер діяльності підприємства, що є важливим для успішної реалізації цілей підприємства у сфері раціонального природокористування й екологічної безпеки [3, с. 50].

Екологічному менеджменту як частині загальної системи управління підприємством притаманні свої цілі, функції і принципи, які ґрунтуються на основах теорії менеджменту, але мають певні особливості. Ці особливості сформовано на підставі аналізу інформації

про екологічну діяльність закордонних підприємств, робіт вітчизняних і закордонних вчених-економістів [4, с. 45]. Глобальна мета екологічного менеджменту – це досягнення підприємством природоохоронних норм, стандартів і вимог поліпшення стану навколишнього природного середовища, заощадження і раціональне використання природних ресурсів, запобігання антропогенного впливу на навколишнє середовище. Поставлена глобальна мета, яка структурується на конкретні цілі екологічного менеджменту.

Висновки. Елементи й інструменти охорони навколишнього середовища, що існують на деяких виробничих підприємствах, потребують їх поєднання у єдиний механізм, який повинен працювати не тільки на підприємстві, а й на суспільство в цілому. Але на виробничих підприємствах природоохоронна діяльність проходить повільно, спостерігається відсутність комплексності за всіма напрямками, гострий дефіцит фінансових ресурсів. Кризовими напрямками природоохоронної діяльності, що притаманні виробничим підприємствам, є їх екологічна залежність, застарілість виробничої бази та технологічного процесу обробки сировини і виготовлення виробів, слабкий розвиток природоохоронних процесів і недостатня організація екологічного менеджменту. Тому процес розвитку екологічного менеджменту на виробничих підприємствах повинен відбуватися послідовно, рівномірно та постійно, що є можливим на підставі

використання сучасних методів, підходів та інструментів управління.

Виходячи з цього, головне завдання екологічного менеджменту полягає у реалізації екологічної місії виробничого підприємства, досягненні внутрішніх природоохоронних стандартів і показників виробничого підприємства. Досягнення головного завдання екологічного менеджменту виробничого підприємства відбувається на основі виконання державних вимог, реалізації екологічної місії, екологічного планування і раціоналізації процесу виробництва, постійного вдосконалення виробничих процесів і продукції на всіх стадіях життєвого циклу виробів, зменшення споживання ресурсів та кількості відходів, покращення конкурентного статусу підприємства та його стійкості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карагодов І.А., Мартовицький В.Д. та ін. Організаційно-економічний механізм управління природокористуванням промислового регіону. *Екологічний вісник*. 2002. № 5–6. С. 8–10.
2. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід : посібник з екологічного менеджменту. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М. та ін. К. : Символ-Т. 1997. 245 с.
3. Білик О.С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах України: зміст та сутність поняття. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит*. 2016. № 12 (106). С. 49-64.
4. Екологічний менеджмент і аудит / С.С. Рижков, С.М., Літвак, В.А. Скороходов. К. : Професіонал. 2009. 208 с.